

Сльцова С. С.,

старший викладач кафедри іноземних мов

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ТЕКСТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ І НАДФРАЗОВА ЄДНІСТЬ

Анотація. Стаття присвячена аналізу наукової літератури з проблеми членування усного та письмового тексту. У статті розглянуто наукові передумови і теоретичні положення, що дозволяють попередньо оцінити інформативні і структурні характеристики тексту та різні аспекти його розгляду. На основі проведеного аналізу наукових робіт охарактеризовано усний текст та показано різницю між надфразовою єдністю та текстом.

Ключові слова: текст, письмовий текст, усний текст, просодичні характеристики тексту, надфразова єдність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі особливого розвитку набула лінгвістика тексту, яка досліджує текст, його семантику і структуру, смислові категорії, особливості функціонування в мовленні тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У середині минулого століття термін «лінгвістика тексту» з'явився завдяки румунському вченому Е. Косеріу. Основи мовознавчої галузі були закладені В. Дресслером, Е. Бенвеністом, С. Поспеловим, Р. Харвегом, З. Харрісом та ін. Цією проблемою займалися також С. Гіндін, О. Кубрякова, О. Москальська, Т. Ніколаєва, О. Селіванова та ін. В українському мовознавстві лінгвістика тексту мала здебільшого практичну спрямованість. Активно досліджувалися проблеми організації зв'язного мовлення, семантики художніх текстів тощо. Останнім часом цій науці намагаються надати теоретичного спрямування. Вважається, що дослідження у галузі лінгвістики тексту дозволяють представити в новому світлі теорію рівнів мови і отримати більш повне уявлення про характер внутрішньої структури тексту, про функціонування мовних явищ, про склад тексту.

Останні десятиліття в мовознавстві характеризуються зростанням інтересу до вивчення структурної організації тексту і визначення його лінгвістичного статусу. Текст неможливо виключити з числа об'єктів дослідження лінгвістів, оскільки в ньому найвиразніше проявляється істинна суть системи мови в цілому та всіх структур, що входять до неї. Тільки у тексті стають зрозумілими функції одиниць різних рівнів мови. Чіткого ж розмежування між надфразовою єдністю і текстом не проводилося і раніше, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб здійснити аналіз наукової літератури, присвяченої тексту як предмету лінгвістичних досліджень, розглянути основні наукові передумови і теоретичні положення, які дозволяють попередньо оцінити інформативні і структурні характеристики тексту, а також різні аспекти його розгляду, на основі проведеного аналізу наукових робіт охарактеризувати усний текст і показати відмінність надфразової єдності від тексту.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до існування в мові складних структур, що перевищують за своєю протяжністю речення, виник дуже давно. Він сягає часів М.В. Ломоносова, В.Ф. Бусласва, В.О. Богородицького. Наявність у мові структур, що складаються з двох і більше речень, відзначалася ще О.П. Потєбнею, О.О. Шахматовим, О.М. Пешковським.

Останні десятиліття в мовознавстві характеризуються зростанням інтересу до вивчення структурної організації тексту і визначення його лінгвістичного статусу. Першопрохідцями в цій галузі мовознавства можна, ймовірно, вважати І.О. Фигуровського і М.С. Поспелова. Їх перші роботи в цій галузі датуються 40-ми рр. минулого століття. Зарубіжні вчені того часу також починають звертатися до тексту. Л. Ельмслев, наприклад, цілком категорично заявляв: «Єдине, що дається дослідникові мови в якості початкового пункту, – це текст у своїй нерозчленованій і абсолютній цілісності» [1, с. 273]. І далі: «Об'єкти, що цікавлять лінгвістичну теорію, є тексти. Мета лінгвістичної теорії – створити процедурний метод, за допомогою якого можна зрозуміти цей текст, застосовуючи несуперечливий і вичерпний опис. Лінгвістична теорія повинна також вказувати, як за допомогою цього методу можна зрозуміти будь-який інший текст тієї ж природи» [1, с. 351].

Текст неможливо виключити з числа об'єктів дослідження лінгвістів, адже тільки в тексті найвиразніше проявляється істинна суть системи мови в цілому та всіх структур, що входять до неї. Тільки у тексті стають зрозумілими функції одиниць різних рівнів мови. Про це, зокрема, пише Е. Б'юіссен: «Кожна одиниця визначається своєю функцією в межах більшої одиниці; потрібно, отже, розпочати з цілого і закінчити частиною» [2, с. 86]. Подібною позиції дотримується і З.Й. Шмідт: «Із часів Локка і Гердера філософи мови наполягали на тому, що слово саме по собі не має значення і не може бути зрозуміле, якщо воно повністю ізольоване; слово набуває свого значення лише в зв'язку речень і текстів у конкретних пережитих ситуаціях» [3, с. 95].

Сьогодні більшість учених погоджуються, що обмін думками здійснюється за звичаєм не у вигляді окремих слів або окремих речень, а у вигляді одиниць, що виходять за межі окремого речення, якими і покликає займатися лінгвістика тексту [4–9].

Безперечно, текст – це явище багатоаспектне. Він структурований одиницями різних планів і рівнів. Тому в єдиній онтологічній даності, якою є текст, виділяється велике різноманіття предметів дослідження. «Закономірність інтересу сучасного мовознавства до вивчення тексту зумовлюється, передусім, прагненням пояснити мову як глобальне явище, як цілісний засіб комунікації», – пише Г.В. Колшанський [10, с. 140]. Продовжуючи цю думку, Ю.О. Жлуктенко, О.О. Леонтєв відзначають, що «в теоретичному сенсі вивчення мовних ярусів, вищих за ярус речення, дозволяє зрозуміти відповідність між ієрархічно вищими синтаксичними структурами – текстами і складними смисловими єдностями, що відповідають сучасним формам людського мислення і комунікації» [11, с. 3].

За свідченням Т.М. Ніколасвої, «можна говорити про атмосферу деякого «буму» навколо цієї галузі, яку вважають вже не галуззю, а фундаментом, базою лінгвістики в цілому» [12, с. 34].

Проте спостерігається ще відомий різнобіч у визначенні самого поняття «текст». Існує велика кількість підходів до вивчення тексту. Можна розрізнити у вивченні одиниць, що перевищують за своєю протяжністю фразу або речення, такі підходи.

Передусім, це підхід, що характеризується твердженням про існування тексту тільки у письмовій формі. Визначення тексту, що відбиває подібний погляд на нього, запропоноване І.Р. Гальперінін: «Текст – це повідомлення, що об'єктивувалося у вигляді письмового документу, складається з ряду висловлювань, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного і логічного зв'язку і має певний модальний характер, прагматичну установку і відповідно літературно оброблене» [13, с. 67].

Нам видається не позбавленою істини думка тих учених, які вважають, що подібний підхід сягає коренями історії мовознавства, коли лінгвістика зародилася з філософії і займалася встановленням канонічної форми текстів рукописів. Усними формами мови вчені стали займатися тільки в ХХ ст., однак ще довго вважаючи їх чимось другорядним.

Проте нині багато вчених стверджують, що текст може існувати не лише у письмовій, але й у звуковій формі, тобто йдеться про усний текст, зафіксований на матеріальному носії. Зрозуміло, усний текст може і не бути зафіксованим, але тоді він не може стати об'єктом лінгвістичного дослідження, адже фактично припиняє своє існування з того моменту, як вимовляється останній звук. Нам видається справедливою думка тих учених, які схильні визнавати існування тексту як в усній, так і в письмовій формі тією мірою, якою загально визнаним вважається існування усної і письмової форм мови. Це співвідноситься з уявленням про текст у найширшому розумінні, тобто про текст як мову взагалі.

Кількісна характеристика не видається істотною і тому, що, незалежно від розміру, текст є маніфестацією мовної системи. Лінгвіст може не підходити до тексту з такими широкими рамками. Розміри і характеристики тексту повинні встановлюватися згідно з цілями і завданнями лінгвістики тексту взагалі і конкретного дослідження зокрема.

Розмежувати фразу і текст найчастіше не складно. Набагато складніше провести межу між надфразовою єдністю і текстом, хоча б тому, що за обсягом ці одиниці нерідко збігаються.

Чіткого розмежування між надфразовою єдністю і текстом не проводилося і раніше. Усі вчені, починаючи з Пешковського і Щерби, говорили і писали про одиниці, що перевищують речення, але не уточнювали, який обсяг і властивості притаманні простій надфразовій єдності і що відрізняє її від тексту. Не обсяг характеризує власне текст, а цілісність, зв'язність, завершеність. У цих характеристиках і полягає основна відмінність між надфразовою єдністю і текстом.

Повертаючись до питання про усні і письмові тексти, слід зазначити, що нині, коли багато учених визнають вивчення усного тексту важливою справою лінгвістів, об'єктом дослідження найчастіше стають саме письмові тексти.

Щодо просодичних характеристик тексту, то їх доцільно вивчати на усному тексті, який ми визначаємо як необмежене об'ємом, певним чином структуроване повідомлення, що характеризується єдністю комунікативного завдання й експліцитністю засобів усіх рівнів його мовної організації.

На сучасному етапі розвитку науки про мову вже ніхто не заперечує важливу роль просодичних характеристик в організації тексту. «Просодія, – писали ще в минулому столітті І. і Ж. Фонадь, – призначена для виконання експресивної і дистинктивної функції. Справді, з іншої кімнати, через стіни, що поглинають слова, але пропускають мелодійні і ритмічні структури, часто можливо визначити, чи ведеться наукова бесіда або спортивний репортаж, чи повідомляються останні вісті, не говорячи вже про політичні дебати і проповідь» [14 с. 193–195].

Не можна не визнати справедливим зауваження І.Г. Торсуєвої, що у «формуванні висловлювань беруть участь усі одиниці мови, усі можливі засоби, починаючи з синтагматичної організації і закінчуючи інтонацією» [15 с. 59].

Роль інтонації визнається значимою навіть в організації письмового тексту. На думку В. Дресслера, «щодо письмових текстів можна опиратися на внутрішнє промовляння або читання, тим паче, що існування інтонації, яка вказує на продовження тексту, можна вважати універсальною» [16, с. 121]; водночас «початковим пунктом мовних досліджень має бути, де тільки можливо, усна мова» [16, с. 116]. А. Мартіне робить висновок: «Лист лише дублює мову, але не навпаки» [17, с. 370].

Останнім часом відзначається тенденція звернення до досліджень просодичних структур тих чи інших відрізків усного тексту. Є вже цілий ряд дисертаційних робіт, які висвітлюють деякі аспекти цієї проблеми. Дослідження, що проводяться у напрямі вивчення складної мовної єдності, поступово підводять до розуміння фонетичної природи звучного тексту.

Висновки. Аналіз вивченої літератури показує, що більшість досліджень із цієї проблематики зазвичай характеризуються квантитативним підходом до вивчення тексту. Внутрішня ж організація тексту досі залишається недослідженою, тоді як саме ці характеристики є вирішальними для виявлення особливостей функціонування і мовного вираження різних типів і видів усних текстів.

Загальною рисою для згаданих робіт є, на нашу думку, те, що на текст переносяться характерні особливості речення і висловлювання. Структура тексту, його функціонування пояснюються крізь призму організації послідовності речень або висловлювань, що утворюють текст. Загальна ж картина структури тексту вислизає від дослідника і залишається неясною.

Основну увагу необхідно приділити знаходженню константних характеристик, притаманних певним типам і видам текстів.

Література:

1. Ельмслев Л. Пролегомени к теории языка. Новое в лингвистике. Вып. 1. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. С. 273.
2. Vuissens E. La communication et l'articulation linguistique. Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles, 1967. P. 86.
3. Шмидт З.Й. «Текст» и «история» как базовые категории. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8: Лингвистика текста. М., 1978. С. 89–108.
4. Фридман Л. Грамматические проблемы лингвистики текста: автореф. дис. ... док. филол. наук: 10.02.04. Л., 1979. С. 5.
5. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения. Структура и семантика. М.: Наука, 2001. Т. 1. С. 72–81.
6. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі. Дивослово. 2003. № 5. С. 24–29.
7. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. К.: Академія, 2007. 360 с.

8. Пентилюк М.І. Текст і дискурс як наукові поняття. Науковий вісник Херсонського державного університету: Зб. наук. пр. Серія «Лінгвістика». Вип. 5. Херсон: ХДУ, 2007. С. 23–27.
  9. Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Частота мовних одиниць як відображення їхніх системних характеристик. Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. Чернівці: Книги-XXI, 2008. С. 446–453.
  10. Колшанский Г.В. О смысловой структуре текста. Лингвистика текста: Материалы конференции. М.: МГПИИЯ, 1974. Ч. 1. С. 140–145.
  11. Психолінгвістическа і лінгвістическа природа тексту і особливості його сприйняття / под ред. Ю.А. Жлуктенко, А.А. Леонтьєва. К.: Высшая школа, 1979. С. 3.
  12. Николаева Т.М. Лингвистика начала 21 века: попытка прогнозирования. Лингвистика на исходе 20 века: итоги и перспективы. М.: Изд-во МГУ, 1995. Т. 2. С. 34.
  13. Гальперин И.Р. О понятии «текст». Лингвистика текста: Материалы конференции. М.: МГПИИЯ, 1974. Ч. 1. С. 67.
  14. Fonady I. et J. Procodie professionnelle et changement prosodique. Le Français dans le monde. 1976. № 3. P. 193–195.
  15. Торсуева И.Г. Теория высказывания и интонация. М.: Наука, 1976. С. 59.
  16. Дресслер В. Синтаксис текста. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1978. Вып. 8: Лингвистика текста. С. 121, 116.
  17. Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1963. Вып. 3. С. 370.
- Ельцова С. С. Текст как лингвистическое понятие и сверхфразовое единство**
- Аннотация.** Статья посвящена анализу научной литературы по проблеме членения устного и письменного текстов. В статье рассмотрены научные предпосылки и теоретические положения, позволяющие предварительно оценить информативные и структурные характеристики текста, а также различные аспекты его рассмотрения. На основе проведенного анализа научных работ охарактеризован устный текст и показано отличие сверхфразового единства от текста.
- Ключевые слова:** текст, письменный текст, устный текст, просодические характеристики текста, сверхфразовое единство.
- Yeltsova S. The text as a linguistic concept and a super-phrasal unity**
- Summary.** The article focuses the analysis of scientific literature on the problem of partitioning of the oral and written text. Analyzed were the scientific prerequisites and theoretical issues, making it possible to perform a preliminary evaluation of informative and structural characteristics of a text, as well as different aspects of its investigation. On the basis of the performed analysis of scientific works the difference between super-phrasal unity and of the text was shown.
- Key words:** text, written text, oral text, prosodic characteristics of the text, super-phrasal unity.